

буємо напр. в середній Азії а іноді й у східній Европі фольклорні матеріали, котрі нагадують біблійно-християнські теми, то треба себе спитати: чи не могли вони піти туди і незалежно від жидівсько-християнського впливу, просто з тих жерел, котрі впливали і на самий біблійно-християнський матеріал, — напр. з Халдеї, Ірану, Індії і т.? Вважемо один лише примір з тих, про котрі говорять д. Сумцов: на віщо було Монголам ждати, поки до них зайде християнська легенда про те, як Сатана спокушає Христа, коли в Ірані була старша легенда про Арімана і Зороастра, від котрої певно пішла й буддійська легенда про Будду і Мару, як і сама євангельська легенда.

Найновіша праця д. Сумцова „Народныя пѣсни объ отравленіи змѣинымъ ядомъ“, напечатана в „Кіевской Старинѣ“ 1893, Ноябрь, викликала в першій лінії сю нашу замітку своєю фальшивою методою, або ліпше браком усякої методи в приложенню вченим автором порівнюючого дослідю. Д. Сумцов погнав ся за другостепенною річю: отрутою, та ще й за зовсім przypadковою — змичою отрутою, тоді як в піснях, котрі він хоче розбирати, отрута робить ся іноді і жабою, рибою, зілем, — а відвернув ся від головного, від фабули пісень, дієвих осіб єї, мотивів подій. Через те він перемішав пісні зовсім ріжних тем: отруту брата сестрою, сина матірю, чоловіка жінкою, полюбовника любовницею (у нас вдовою, — про котру була в „Кіевской Старинѣ“ 1887. N. 12., студія, пропущена без уваги д. Сумцовим, хоч там були зведені і рукописні варіанти) і др. Через се ембріогенія і навіть географія варіантів сих усіх особних тем переплуталась у д. Сумцова і вся его праця звелась власне ні на віщо, тоді як вже один географічний розклад ріжних варіантів кожної теми міг би коли ще не привести автора до точного виводу, де склався єї первообраз, то хоч до показу, як вони розійшлись хоч по Европі.

Д. Сумцов в кінці своєї студії нахилиється до того, щоб вивести початок пісні про отруту від казок про матір-зрадницю і притягає навіть епізод із роману про Бову, епізод, котрий знайде в казках ріжних тем у Европі й Азії. Ми мусимо нагадати, що в варіантах тієї казки часто буває замість матері сестра, а головне: в ній отрута зовсім не завше являється ся і зовсім не єсть суцїною; часто зрадниця зарізує героя або замикає его, або саме в той час, коли зрадниця і змій-полюбовник єї готують ся згубити героя, являють ся его вибавителі-звірі, слуги его і інші. Нагадаймо також, що європейські усні казки про матір або сестру-зрадницю мають собі в староруській письменности прецікавий варіант в повісті про Івана, паламарського сина, виданій Костомаровим (Памятники стар. р. литер., вып. II, 319 і д.) на котру звернув увагу і д. Рамбо в своїй книзі *La Russie Epique*. Цікаво, що героїня сего оповідання, котре безпримірно перекладене було на староруську письменну мову з візантійської, зветь ся Клеопатра. Се імя не дурно відводить нас у Єгипет! Бгато подробиць сего оповідання і споріднених ему устних казок, в тім числі і наших, привязує єї всі історії до староегипетської казки про двоох братів, котра єсть найстаріша відома тепер Притча о женѣ и зловѣ. (Див. про се між інчим студію Коскена „Le conte égyptien des deux frères“ друковану первісно в журналі „Revue des Questions historiques“, кн. за октябрь 1877 р., і передрукованій в передмові до его-ж „Contes populaires de Lorraine“, Paris 1884, т. I стор. LVI—LXVII.

М. Драгоманов.

II. Польський фольклорний журнал.

(Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny. T. I—VI. Warszawa 1887—1892 стор. 366, 902, 1002, 998, 1039, 1020 in 8° maj.)

В 1887 р. невеликий гурток польських літературних закладів у Варшаві географічно-етнографічний місячник „Wisła“. У першому річнику сєї часописі було заміщено кілька цікавих праць з обсягу етнографії та статистики етнографічної і трохи матеріалів етнографічних *in crudo*, але в загалі місячник сей не робив вражіння часописі строго науковій, які тоді вже існували у Французів, Італійців та Англічан. „Wisła“ не мала навіть ясно поставле-

ної програми, а хотіла бути „скарбницею відомостей о тих властивостях і прикметах польського племені, котрі відрізняють его від інших.“

Та вже з початком 1888 р., коли керму редакції взяв у свої руки звісний польський вчений др. Ян Карлович, „Wisła“ зовсім змінила ся. Др Карлович задумав зробити єї часописом, котраб стояла на висоті сучасної науки, була зеркалом цілого руху фольклорного в західній Європі і подавала праці не тільки о бсягу етнографії, але також з історії цивілізації в як найширшій значію. Він рішив не обмежувати ся вузкими рамками польського племени, але звертати увагу на цілу Словянщину, а по змозі й на інші людські породи. Завдяки заходам д-ра Карловича „Wisła“ невдовзі зробилась органом відповідаючим усім науковим вимогам, одною з найкращих часописів фольклорних в загалі, кодо неї згромадились незабаром не тільки всі наукові сили польські, але й деякі інше-словянські, як от приміром Чехи Зібрт, Подівка, Нідерле, Черни, Русини-Українці Франко, Сумцов, Стороженко, Янчук, Хорват Мошков, Словенець Міклавець і інші.

„Wisła“ власти о не місячник, як стоїть у заголовку, але кварталник. Кождий з чотирьох зошитів „Wisły“ містить поперед усього студії та причинки етнографічного, антропологічного та географічного змісту; далі йдуть т. з. „poszukiwania“, в котрих редакція обертаєть ся до загалу читаючої публіки з просбою присилати спеціальні вказівки та відповіді і тут-же їх і поміщує; відтак слідуєть довші і коротші реферати о нових працях та часописах, що відносять ся до спеціальности „Wisły“, і обширна бібліографія. На кінці кожного зошиту подибуємо хроніку фольклорних та антропологічних зійздів, вистав і т. і., життєні і та некрологи, вирізки і передруки з давніх квижок, часописів і дневників провінціальних, нарешті дрібниці етнографічні, дрібні питання, замітки, т. зв. *curiosa*, і т. і.

Побіч „Wisły“ від 1888 р. виходить у неозначених з гори речинцях (також під зарядом д-ра Карловича) окреме видавничтво „Biblioteka „Wisły“, в котрій друкують ся або цілі збірки сирих матеріалів з якої небудь одної місцевости, або більші монографії. Досі вийшло 11 томів „Biblioteki“.

Із того, що заміщено в перших шістьох томах „Wisły“, ми вкажемо тут тільки дещо важнійше, щоби кождий з читачів знав, чого має в ній шукати. Найбільше місця уділяє „Wisła“ етнографії і то, розумієть ся, переважно польській. У тім відділі друкують ся загальні характеристики людности і місцевостей, описи звичайів та обрядів. Наприклад побут селян седлецької губернії описує В. Гаєвський (т. III); С. Василевський подає докладний образ суспільних, сусідських та товариських відносин у селі Ягодне луковського повіту (т. III); К. Смоленцувна дає опис села Хмельник у Люблинщині та его мешканців (т. III.), а Г. Пйонтковська знайомить нас з житєм народу серадської та каліської землі (III). І. Сембжидзький подає причинки до характеристики пруських Мазурів (III); Д. Надморський студіює суспільний побут, звичайі і говір у Мальборщині (III); К. Скинська описує село Крилиці в Томашовськім повіті (IV); С. Зелінський розказує про мішану людність села Басівки недалеко від Львова і наводить пісні у мішаній русько-польській мові, котрих співають мешканці того села (IV); відомости про жите фабричної людности Пабяниць знаходимо в статі І. Льорентовича (IV); Ф. Рейнштейн зображує в статі „Pani majstrowa z Podwala“ жите дрібних міщан ремісників Старого Мієта у Варшаві (IV). Цікавий образ боротьби словянського елементу з германізацією показують праці: Р. Лазєнги „Ziemia Chełmińska-Michałowska“ і „Germanizacya powiatu Olawskiego“, А. Парчевського (IV). Богато подробиць етнографічних, а побіч того і археологічних знаходимо в барвисто і займаючо написаних справозданнях і згадках з екскурсій З. Глоєра „Podróż Niemnem“, „Na falach Bugu“, „W dolinie Biebrzy“ (II—IV). Богато навчаючого і цікавого подибуємо в гарних замітках Е. Ожешкової „Ludzie i kwiaty nad Niemnem“, посвячених переважно білоруській етнографії (II, V). Білорусами займаєть ся й Е. Єленська, котра в своїй праці „Wies Komarogowice w powiecie Mozyrskim“ (V) подає докладну картину жита білоруського людю одної з найбільше відрізаних від світа місцевостей Поліся. Статя В. Грабовського „Zadruga“ (II) знайомить нас з одною з форм родинного жита полудневих Словян — Сербів, Хорватів та Чехів. Згадаємо тут, що

про зостанки задруги у Русинів писала О. Франко в „Першім Вінку“ та В. Охримович у „Вароді“. Тойже Б. Грабовський (IV) подає зміст праць чеського етнографа Л. Ербена про Словаків та Ганаків у полудневій Моравії, а П. Міклавець описує жите і обряди Словінців (VI). Пані В. Маренне знайомить нас з житем (іциліанців по монографії Дж. Пітре „Usi, costumi e pregiudizi Siciliani“ (VI). „Wisła“ друкує цілий ряд статей посвячених дітям, як „Chłopskie dzieci“ і „Gry dziecięce“ К. Смоленцувни (II); „Bajki i zagadki dziecięce“ В. Масляновського (II); „O lalkach“ Богдановички (V) і т. і. Злодійським фольклором займають ся праці „Przesady złodziejskie“ Вісневського (V) і „Przyczynki do słownictwa złodziejskiego i kilka próbek poezji złodziejskiej z okolicy Dąbrowy Górniczej“ І. Земби. (IV).

Крім тих і багатьох інших менших статей, посвячених загальній характеристиці народу „Wisła“ містить велике число праць з обсягу поодиноких відділів етнографії. І так вона надрукувала багато народних пісень крім тих, котрі знаходять ся у повисше згаданих монографіях. З. Глогер подав пісні при хрестинах і похорогах у Подляся наднарвняськім (III); Б. Грабовський і З. Вольський „Ліричні пісні про битву під Віднем“ (II); М. Довойна-Сильвестрович тексти (пісні) дрібної „застінкової“ шляхти польської на Жмуди (II) і т. д. З. Глогер видобував з писань польського літописця XV. в. Длугоша всі свідочтва і відомости про пісні народні (III), а Я. Карлович у статі „Systematyka pieśni ludu polskiego“ (IV—V) зводить до купи і обробляє порівняючо „dumki“ польські після знаменитої праці Американця Чайльда, (Child, „The English and Scottish popular ballads). Чайльд бере за вихідну точку англійські баллади і зрומаджує коло кожної з них всі звіні йому варіанти і рефлекси в народній словесности цілого світа: він шукає не тільки пісень споріднених з даною темою пісні англійської, але також переказів та легенд у всіх народів європейських і позаєвропейських, тому то праця его має величезне значінє для науки, бо кладе міцну підвалину під усі дальші роботи на полі систематики народних пісень. Доси вийшло всім томів того многоцінного діла, котре повинно бути в руках кожного вченого фольклориста, котрий би хотів розпочати яку небудь працю над змістом, історією і вандрівкою народних пісень. Для Русинів-Українців, для котрих діло Чайльда буде недоступне і через мову і через те, що воно дуже дороге (поверх 100 гульд), дуже корисна буде згадана праця Карловича, котрий подавши коротко зміст Чайльдового діла, побільшує его матеріал великим числом польських та слов'янських варіантів, в тім числі й українсько-руських.

Пані В. Маренне знайомить нас з характером народних пісень Сіциліанців, подаючи обширний зміст передмови (властиво цілої спеціальної монографії) звісного італіанського етнографа Дж. Пітре до 2-го видана его збірки пісень „Canti popolari siciliani“ (VI). Звісний чеський етнограф А. Черни у споминах з вандрівки по Лужицях „За рієніа Іужуьска“ (V) подає багато інтересних відомостей про музику лужицьку в загалі, а про пісні і танці почастино (V). О. Кіборт (I) наводить зразки моравських пісень (у перекладах) а С. Цішевський пісні сербо-хорватські в оригінальних текстах побіч дословних перекладів польських (VI).

„Wisła“ друкує також і тексти вертених драм з різних сторін Польщі з поясненнями. До того відділу належать статті К. Матіяса „Dramat gminny polski“ (I); М. Янчука „Szopka w Koznicy“ (II); С. Уляновської „Boże Narodzenie u Górali zwanych Zagórzanami“ (II); С. Василевського „Szopka i herody“ (VI) і інші.

Дуже численно заступлені у „Wisła“ казки, перекази та легенди і як сирий матеріал і у порівняючій обробленю. Найбільшу наукову стійність у тім відділі мають справді взірчево оброблені студії Я. Карловича, напр. „Podanie o Madeju“ (III—IV). Карлович уважає поки що передчасними і непотрібними загальні досліди про первісне походженє і значінє переказів. Доки не зведемо до купи і не порівняємо вже записаних варіантів і фрагментів, доки не пізнаємо споріднених з ними мотивів переказових у прочих Слов'ян і інших народів, доки не зрозуміємо спорідненя і родоводу поодиноких мотивів, доти не будемо як треба підготовлені до загальніших заключень і виводів. Тому то ми передовсім повинні зробити ту підготовляючу працю зібраня,

порівняннi та класифікації переказів. Ми звертаємо увагу читачів „Ж. і Слова“ на сю студію Карловича, бо вона може служити взірцем і дати багато цінних вказівок особливо починаючим фольклористам, котрі хотіли би познайомити ся з самою методою фольклорних дослідів. Грабовський подав дуже сумлінну статю „Podania o związkach między najbliższem rodzeństwem“ (VI), у котрій розбирає цікавий цілк переказів про полові відносини між найближшими родичами. У надрукованій досі першій частині своєї праці він поки що обмежуєть ся одною з категорій того ціклу, тоб то переказами про відносини матери до сина. Обробивши порівняючо всі звісні варіанти тих переказів д. Грабовський доходить до висновків, що спільне жерело їх єсть старогрецька історія Едіпа і не згоджуєть ся з доказами д. Драгоманова, котрий посвятив тому ж самому предметові особіну студію в V. і VI. томах „Сборника болгарського міністерства просвіти“ п. з. „Славянскитѣ прѣправки на Единовата история“. *) В. Вериго роздивляєть ся в численних варіантах дуже розповсюдженої казки про сплячих лицарів і виводить заключене, що головною причиною повстання тих казок був інтелектуальний стан первісного чоловіка, котрий не розрізняв ще докладно сну від смерти (III). Б. Грабовський виписує перекази і легенди зі старих польських авторів (IV); З. Вистроль наводить польські народні перекази споріднені з легендою про св. Григорія (II), а С. Цішевський подає варіанти польських казок, нагадуючих казки 10-ї ночі. Крім того подибуємо в „Wisła“ багато інших більших і менших праць Карловича, Завіліньського, Франка, Вігеляйзена, Мошкова, Зібрта (про шкуру Жіжки), котрих предметом є народні перекази і казки.

Народній мітології, тобто народнім віруванням, забобонам, чарам, заговлянням „Wisła“ уділяє багато місця. Причини до народньої мітології знаходимо в статі Сумцова „Boginki-Mamuny“ (V), Ш. Яетшембовського „Przyczynki do wierzeń ludu o życiu pozagrobowym“ (V), Ф. Крауса „Powrót umarłych na świat“ (IV), „Czary i czarownice w Polsce“ Карловича (I), „Znachory na Ukrainie“ Сарницького (I) і мн. др. Е. Маєвський у студії „Waż w pojęciach i praktykach ludu naszego“ (VI) зібрав і оглянув усе, що тільки можна було знайти в польськїм, а по часті і білорусько-українськїм литовськїм етнографічнім матеріалі про гадуку і на тій підставі дав основно оброблену монографію природничо-фольклорну, котра буде дуже важним причинком до дальших студій над народніми віруваннями в загалі, а передовсім над відносинами народа до звирячого світу. С. Уздея своєю статєю „Religia i modlitwy u ludu Poręczyckiego“ ще раз доказує, що релігійність та набожність простого люду не випливає з глибини душі, а обмежуєть ся тільки поверховною релігійною формалістикою (III).

Богатий матеріал до діалектології згромадила „Wisła“ і в піснях, казках, приповідках і в деяких „poszukiwaniach“ і в окремих статях, як Сембжицького „Gwara Mazurów pruskich“, (III) А. Закшевського „Słownik wyrazów Kurpiowskich“ (II) і інших.

„Wisła“ друкує також чимало розвідок загального характеру з обсягу методології, сістематики та історії фольклору і антропології. І так подала вона переклад цінної праці Т. Ахеліса „Die Entwicklung der modernen Ethnologie“ (V). Праця та являєть ся пробою зовсім об'єктивного зображення розвитку новочасної етнології в її головніших напрямках. Ахеліс держить ся тісних границь, обминає непотрібні подробиці і головну мету бачить у виясненню методи і найважніших питань етнологічних. Переклад праці Тайлора „О методі дослідів над розвитком і етніцією в пикладі до прав подрузя та походження“ (III) може служити за взір розбору певних суспільних явищ при помочі числової класифікації. „Szkic dziejów antropologii“ написаний одним зі звісних чеських антропологів Л. Нідерле (IV) знайомить нас докладно з початком, розвитком і сучасним станом антропології і подає багато вказівок

*) По нашій думці д. Грабовський просто покористував ся матеріалами нагромадженими в статі Д-рова, не додав від себе майже нічого нового, а те, в чім він не згоджуєть ся з Д-ровим, річи зовсім підрядні, тай то відмінні погляди д. Грабовського майже нічим не мотивовані. — Редакція.

бібліографічних з різних відділів цієї науки. С. Цішевський подає історично-бібліографічний перегляд хорвато-сербського фольклору (V і VI). Оскільки можна судити по початку тої праці, обіймаючому найбагатший відділ полуднево-слов'янської етнографії, тоб то пісні, Цішевський дасть нам таку вичерпуючу історію і бібліографію хорвато-сербського фольклору, якої ще не має ані один зі слов'янських народів. (Діло Пипіна містить багато такого, що зовсім до етнографії не належить, і має багато хиб). Добрий бібліографічний перегляд чеських праць з обсягу етнографії маємо в статі Ю. Полівки „Folklorystyka ceska“ (II). Знаходимо тут єпис не тільки чеських, але і словацьких збірників пісень, переказів, казок, приповідок, загадок і т. і. від початку сього століття аж до 1886 р. В статях „Zdobycze naukowe etnografów-socjologów amerykańskich“ і „Nowe prace amerykańistów“ (II). О. Кшпвільський знайомить з розвитком соціології і найблизших до неї галузей знання в Америці. Статя тогож автора „Antropologia w historii i socjologii“ (II) є критичне справоздане з цікавих праць антропологів Лапужа і Пенка, котрі намагають ся при помочи антропологічних даних вияснити ційлий хід подій історичних і хочуть зробити антропологію підкладом усякої політики. „Kroniki geograficzne“ В. Налковського, котрі знаходять ся в кождім томі „Wisły“, дають понятя о тім, що робить ся на полі географії в західно-європейській науці. Праця К. Стшельбідзького „Wskazówki do badań antropometrycznych nad ludem“ (VI) знайомить з принципами, методами, системами та інструментами потрібними для кожного, хто хоче справді науковим способом займатись антропометрією. „Wskazówki“ ті мають велике значінє, бо остатніми часами антропологією почала зацікавлюватись і ширша публіка, а антропометрією почали займатись не тільки вчені спеціалісти, але також лікарі, вчителі народні і інші ділетанти.

Все, що ми тут побіжно переглянули, є тільки невеличка частина того багатого матеріалу, котрий знайде у „Wisły“ не тільки фаховий етнограф, але в загалі кождий, для кого народне житє представляє який небудь інтерес.

Спеціальніші подробиці з різних відділів етнографії містять ся в „poszukiwaniach“. Завдяки тим „poszukiwaniom“ редакція „Wisły“ завязала безпосередні зносини зі своїми читачами як фаховими, так і нефаховими, котрі прислали відповіді на поставлені редакцією питання. На декотрі питання давали відповіді по кілька сот чоловіка. В перших VI тт. згромаджені відповіді до 20 „poszukiwań“. Деякі з них були оголошені в формі обширних квестіонарів, як приміром „Zwyczaże prawnicze“ (квестіонарь В. Грабовського з 686 питань, зложевий на взір подібних квестіонарів Богішіча і Харузіна); два квестіонарі посвячені питанняю, що читає народ. З інших „poszukiwań“ найбільше доси заінтересували загал читачів: формулки вживані дітьми при грах (mentowanie); кликанє худоби; хата (між іншими причинками до сього „poszukiwania“ заміщена вичерпуюча монографія лужицького обійстя з великим числом рисунків А. Черного); приповідки, писанки, обряди купальні і т. і.

Наукову стійність „Wisły“ побільшує те, що вона звернула особливу увагу на відділ критики і бібліографії. В кождім зошиті знаходимо масу справоздань і рефератів з нових книжок, розправ, студій і часописів, посвячених етнографії, антропології і історії релігії, історії цивілізації, географії і подорожів. Деякі з тих рефератів можна вважати самостійними розвідками, як от справозданя Я. Карловича з творів Лянга; в тих справозданях знаходимо показаний образ здобутків, до яких дійшла наука мітології і характеристичку поглядів різних шкіл мітологічних від М. Міллера до А. Лянга.

Що до бібліографії, то вона у „Wisły“ досить повна, оскільки розумієть ся, тому не стоїть на перешкодї російська цензура, котра не дозволяє напр. подавати навіть заголовків українських книжок, друкованих у Галичині, або справоздань із дозволеної в Росії „Зорі“.

Л. Василевський.